

Η Λογική στην εξορία (Σαμ Χάρις)

Ένας νέος άνδρας μπαίνει στο λεωφορείο, την ώρα που ξεκινά από το τέρμα. Φορά ένα αδιάβροχο. Μέσα από το αδιάβροχο, είναι ζωσμένος με μία βόμβα. Οι τσέπες του είναι γεμάτες με καρφιά, με ρουλεμάν και με ποντικοφάρμακο.

Το λεωφορείο είναι γεμάτο κόσμο και πηγαίνει για το κέντρο της πόλης. Ο νεαρός κάθεται δίπλα σε ένα ζευγάρι μέσης ηλικίας. Θα περιμένει ως τη στιγμή που το λεωφορείο θα φτάσει στην επόμενη στάση. Το ζευγάρι που κάθεται δίπλα του φαίνεται ότι έχει βγει για να αγοράσει ένα καινούργιο ψυγείο. Η γυναίκα έχει αποφασίσει ποιο μοντέλο θέλει, αλλά ο άνδρας της φοβάται ότι θα είναι μάλλον υπερβολικά ακριβό. Της δείχνει ένα άλλο μοντέλο, στο φυλλάδιο που κοιτάνε οι δυο τους. Κοντεύουν να φθάσουν στην επόμενη στάση. Οι πόρτες του λεωφορείου ανοίγουν. Η γυναίκα παρατηρεί ότι το μοντέλο που προτείνει ο άνδρας της δεν θα χωράει στον κενό χώρο που υπάρχει κάτω από τα ντουλάπια της κουζίνας. Και άλλοι επιβάτες μπαίνουν και πιάνουν όλα τα ελεύθερα καθίσματα, ενώ άλλοι στέκονται όρθιοι στον διάδρομο.

Το λεωφορείο τώρα έχει γεμίσει. Ο νέος χαμογελά. Πατώντας ένα κουμπί εξοντώνει τον εαυτό του, το ζευγάρι που κάθεται δίπλα του, και άλλους είκοσι επιβάτες του λεωφορείου. Τα καρφιά, τα ρουλεμάν και το ποντικοφάρμακο προκαλούν κι άλλες απώλειες ανάμεσα στους περαστικούς και μέσα στα διπλανά αυτοκίνητα. Όλα πήγαν σύμφωνα με το σχέδιο ...

Οι γονείς του νεαρού δεν αργούν να πληροφορηθούν τη μοίρα του. Αν και θλίβονται που έχασαν τον γιο τους, αισθάνονται συγχρόνως τρομερά υπερήφανοι για το κατόρθωμά του. Γνωρίζουν ότι έχει πάει στον Παράδεισο και ότι έχει ανοίξει τον δρόμο για να τον συναντήσουν εκεί αργότερα. Έχει επίσης στείλει τα θύματά του στην Κόλαση για πάντα. Είναι μία διπλή νίκη. Οι γείτονες βρίσκουν το γεγονός έναν σπουδαίο λόγο για να το γιορτάσουν και τιμούν τους γονείς του νέου, φέρνοντας ως δώρο τρόφιμα και μέλι.

Αυτά είναι τα γεγονότα. Αυτά είναι όσα γνωρίζουμε με βεβαιότητα για αυτόν τον νέο. Υπάρχει τίποτε άλλο που να μπορούμε να συμπεράνουμε από τη συμπεριφορά του; Ήταν αγαπητός στους συμμαθητές του στο σχολείο; Ήταν πλούσιος ή φτωχός; Είχε μέτρια ή υψηλή νοημοσύνη; Οι πράξεις του δεν μας δίνουν καμία απολύτως ένδειξη. Είχε κάνει πανεπιστημιακές σπουδές; Μήπως είχε σπουδαίο μέλλον ως μηχανολόγος; Η συμπεριφορά του, πολύ απλά δεν μας δίνει καμία απάντηση σε ερωτήματα αυτού του είδους, όπως και σε πολλά άλλα παρόμοια. Άρα, γιατί είναι τόσο εύκολο, τόσο αβασάνιστα εύκολο -θα μπορούσες σχεδόν να βάλεις στοίχημα- να υποψιασθεί κανείς ποια είναι η θρησκεία του;

Μία πεποίθηση, είναι ένας μοχλός, που όταν τον πιέσεις, μπορεί να μετακινήσει σχεδόν τα πάντα στη ζωή ενός ανθρώπου. Μήπως είσαι επιστήμονας; Φιλελεύθερος; Ρατσιστής; Αυτές είναι απλούστατα κατηγορίες πεποιθήσεων σε ενεργό δράση. Οι πεποιθήσεις σου καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο βλέπεις τον κόσμο. Υπαγορεύουν τη συμπεριφορά σου. Καθορίζουν τις συναισθηματικές σου αντιδράσεις απέναντι σε άλλες ανθρώπινες υπάρξεις. Αν έχεις αμφιβολίες για αυτή τη θέση, σκέψου πώς η εμπειρία σου θα μεταβαλλόταν ξαφνικά αν έφθανες να πιστεύεις σε μία από τις παρακάτω θέσεις:

- Σου μένουν μόνο δύο εβδομάδες ζωής.
- Μόλις κέρδισες εκατό εκατομμύρια δολάρια στο λαχείο.
- Εξωγήινοι έχουν εμφυτεύσει έναν δέκτη στο κρανίο σου και ελέγχουν τις σκέψεις σου.

Αυτά είναι απλώς λόγια, ως τη στιγμή που θα τα πιστέψεις. Από τη στιγμή που τα πιστέψεις, γίνονται οργανικό μέρος του μηχανισμού του μυαλού σου και καθορίζουν τις επιθυμίες σου, τους φόβους, τις προσδοκίες και την επακόλουθη συμπεριφορά σου.

Φαίνεται όμως να υπάρχει κάποιο πρόβλημα με τις πιο προσφιλείς μας πεποιθήσεις σε σχέση με τον κόσμο: Μας οδηγούν, αναπόδραστα, στο να σκοτώνουμε ο ένας τον άλλο. Μία ματιά στην ιστορία, ή σε κάποια εφημερίδα, αποκαλύπτει ότι κάποιες ιδέες που χωρίζουν μία ομάδα ανθρωπίνων υπάρξεων από μία άλλη, και τους ενώνουν μόνο για να αλληλοσφαγούν, έχουν κατά κανόνα τις ρίζες τους στη θρησκεία. Φαίνεται ότι αν κάποτε το είδος μας αυτοκαταστραφεί μέσα από κάποιον πόλεμο, αυτό θα συμβεί όχι επειδή ήταν γραμμένο στα άστρα, αλλά επειδή ήταν γραμμένο στα βιβλία μας. Αυτά που σκοπεύουμε να πράξουμε σήμερα, σε σχέση με λέξεις όπως «Θεός», «Παράδεισος» και «αμαρτία», θα καθορίσουν το

μέλλον μας.

Η κατάσταση μας είναι η ακόλουθη: Οι περισσότεροι άνθρωποι σε αυτόν τον κόσμο πιστεύουν ότι ο Δημιουργός του σύμπαντος έχει γράψει ένα βιβλίο. Για κακή μας τύχη υπάρχουν πολλά τέτοια βιβλία, και όλα τους ισχυρίζονται ότι εκφράζουν κατ' αποκλειστικότητα την αλήθεια. Οι άνθρωποι τείνουν να οργανωθούν σε ομάδες, αναλόγως των αποκλειστικών ισχυρισμών που αποδέχονται -και λιγότερο με βάση τη γλώσσα, το χρώμα του δέρματος, τον τόπο γέννησης, ή άλλο φυλετικό κριτήριο. Το κάθε ένα από αυτά τα κείμενα παροτρύνει τους αναγνώστες να υιοθετήσουν μία σειρά από πίστεις και πρακτικές, από τις οποίες κάποιες είναι ακίνδυνες, πολλές όμως όχι. Πάντως, όλες τους συμφωνούν με έναν αρρωστημένο τρόπο σ' ένα σημείο: Ο «σεβασμός» για άλλες πίστεις, ή για τις απόψεις των απίστων, δεν είναι μία στάση που ο Θεός εγκρίνει. Παρ' όλο που όλες οι θρησκείες έχουν επηρεασθεί από ένα πνεύμα οικουμενισμού, το κεντρικά δόγμα κάθε θρησκευτικής παράδοσης είναι ότι όλες οι άλλες είναι απλώς φορείς πλάνης ή, στην καλύτερη περίπτωση, έχουν επικίνδυνες ατέλειες. Επομένως, η μισαλλοδοξία είναι εγγενής σε κάθε πίστη. Από τη στιγμή που κάποιος πιστεύει -πιστεύει αληθινά- ότι κάποιες ιδέες μπορούν να οδηγήσουν σε αιώνια ευτυχία, ή στο αντίθετό της, δεν μπορεί να αποδεχθεί τη δυνατότητα να παραπλανηθούν άτομα που αγαπά από τις ενέργειες των απίστων. Η βεβαιότητα για τη μέλλουσα ζωή είναι απλώς ασύμβατη με την ανεκτικότητα στην παρούσα ζωή.

Παρατηρήσεις αυτού του είδους μάς θέτουν όμως αντιμέτωπους με ένα άμεσο πρόβλημα, διότι η άσκηση κριτικής στα πιστεύω ενός ανθρώπου θεωρείται ταμπού σε όλους τους τομείς της κουλτούρας μας. Αυτό το σημείο είναι ένα από τα λίγα στα οποία συμφωνούν οι φιλελεύθεροι και οι συντηρητικοί. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις είναι πολύ απλά πάνω από κάθε λογική συζήτηση. Η άσκηση κριτικής στα πιστεύω ενός ανθρώπου σχετικώς με τον Θεό και με τη μέλλουσα ζωή, θεωρείται άπρεπη με έναν τρόπο, που δεν είναι η άσκηση κριτικής στις ιδέες του για τη φυσική ή για την ιστορία. Και έτσι, όταν ένας μωαμεθανός βομβιστής αυτοκτονίας τινάζεται στον αέρα μαζί με καμία εικοσαριά αθώους σε έναν δρόμο της Ιερουσαλήμ, αποσιωπάται πάντοτε ο ρόλος που έπαιξε η πίστη του για την τέλεση της πράξης του. Τα κίνητρά του πρέπει να ήσαν πολιτικά, οικονομικά ή ακόμη και τελείως προσωπικά. Χωρίς την πίστη, απελπισμένα άτομα πάλι θα έκαναν φοβερά πράγματα. Η ίδια η πίστη αθρώνεται παντού και πάντοτε.

Αλλά η τεχνολογία έχει έναν τρόπο να δημιουργεί νέα ηθικά προστάγματα. Οι τεχνολογικές μας πρόοδοι στην τέχνη του πολέμου έχουν τελικώς καταστήσει τις

θρησκευτικές μας διαφορές -και κατ' ακολουθίαν τις θρησκευτικές μας πεποιθήσεις- ανταγωνιστικές προς την επιβίωσή μας. Δεν μπορούμε πλέον να αγνοήσουμε το γεγονός ότι δισεκατομμύρια γείτονές μας πιστεύουν στη μεταφυσική του μαρτυρίου, ή στην κατά γράμμα αλήθεια του Βιβλίου της Αποκάλυψης, ή σε κάποια άλλη φανταστική ιδέα που ελλοχεύει στο μυαλό των πιστών -διότι οι γείτονές μας έχουν τώρα εξοπλισθεί με χημικά, βιολογικά και πυρηνικά όπλα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτές οι εξελίξεις σηματοδοτούν την τελειωτική φάση της ευπιστίας μας. Λέξεις όπως «Θεός» και «Αλλάχ» πρέπει να πάρουν τον ίδιο δρόμο που πήραν οι όροι «Απόλλων» και «Βάαλ», αλλιώς θα καταστρέψουν τον κόσμο μας.

Ένας σύντομος περίπατος στο νεκροταφείο των κακών ιδεών, μάς δείχνει ότι οι επαναστάσεις στον τομέα των ιδεών είναι πραγματοποιήσιμες. Σκεφθείτε την περίπτωση της αλχημείας. Γοήτευσε τα ανθρώπινα μυαλά για πάνω από χίλια χρόνια, και όμως σήμερα όποιος ισχυρισθεί σοβαρά ότι είναι αλχημιστής αποκλείει αυτομάτως τον εαυτό του απ' οποιαδήποτε υπεύθυνη θέση μέσα στην κοινωνία μας. Οι θρησκείες που βασίζονται στην πίστη πρέπει να υποστούν την ίδια μοίρα και να περάσουν στη λήθη.

Ποια είναι η εναλλακτική λύση απέναντι στη θρησκεία, όπως τη γνωρίζουμε; Μας είναι γνωστή; Όπως φαίνεται, αυτή είναι μία λάθος ερώτηση. Η χημεία δεν υπήρξε μία εναλλακτική λύση για την αλχημεία. Ήταν μία πλήρης και γενική αντικατάσταση της αμάθειας, με όλα τα στολίδια της, από μία γνήσια γνώση. Θα ανακαλύψουμε ότι, όπως και στην περίπτωση της αλχημείας, το να μιλάμε για «εναλλακτικές» λύσεις για τη θρησκευτική πίστη, σημαίνει ότι είμαστε εκτός θέματος.

Φυσικά, όσοι πιστεύουν επικαλούνται μία ιστορική συνέχεια. Κάποιοι από αυτούς βρίσκουν παρηγοριά και έμπνευση σε μία συγκεκριμένη πνευματική παράδοση, αν και παραμένουν απολύτως πιστοί στις αρχές της ανοχής και της διαφορετικότητας, ενώ άλλοι θα ήσαν διατεθειμένοι να πυρπολήσουν τη γη, αν αυτό θα έθετε τέρμα στις αιρέσεις. Υπάρχουν, με άλλα λόγια, μετριοπαθείς και ακραίοι θρησκευόμενοι και τα διαφορετικά τους πάθη και σχέδια δεν πρέπει να συγχέονται. Πάντως, οι μετριοπαθείς θρησκευόμενοι είναι οι ίδιοι φορείς ενός φοβερού δόγματος: Φαντάζονται ότι ο δρόμος για την ειρήνη θα ανοίξει, όταν καθένας από εμάς έχει μάθει να σέβεται τις αστήρικτες πεποιθήσεις των άλλων. Ελπίζω να μπορέσω να αποδείξω ότι αυτό καθαυτό το ιδεώδες της θρησκευτικής ανοχής -που ξεκινά από την αντίληψη ότι κάθε ανθρώπινη ύπαρξη πρέπει να είναι

ελεύθερη να πιστεύει ό,τι θελήσει σχετικώς με τον Θεό- είναι μία από τις κυριότερες δυνάμεις που μας οδηγούν προς την άβυσσο.

Αντιληφθήκαμε με μεγάλη καθυστέρηση τον βαθμό στον οποίο η θρησκευτική πίστη διαιωνίζει την απάνθρωπη συμπεριφορά του ανθρώπου απέναντι στον συνάνθρωπό του. Αυτό δεν πρέπει να μας φαίνεται περίεργο, διότι πολλοί από εμάς εξακολουθούν να πιστεύουν ότι η πίστη είναι ένα θεμελιώδες συστατικό της ανθρώπινης ζωής. Τώρα, δύο μύθοι διατηρούν την πίστη έξω από το βεληνεκές της λογικής κριτικής και μάλλον δείχνουν να ενισχύουν στον ίδιο βαθμό τον θρησκευτικό εξτρεμισμό και τη θρησκευτική μετριοπάθεια:

1) Οι περισσότεροι από εμάς πιστεύουμε ότι υπάρχουν κάποια καλά πράγματα που αποκομίζουν οι άνθρωποι από τη θρησκευτική πίστη (για παράδειγμα, συνεκτικές κοινότητες, ηθική συμπεριφορά, πνευματική εμπειρία) που δεν βρίσκονται αλλού.

2) Πολλοί πιστεύουν επίσης ότι τα φοβερά πράγματα που γίνονται μερικές φορές στο όνομα της θρησκείας δεν είναι προϊόντα της πίστης αυτής καθαυτής αλλά των κατωτέρων ενστίκτων μας -δυνάμεων όπως η απληστία, το μίσος και ο φόβος- για τις οποίες οι ίδιες οι θρησκευτικές πεποιθήσεις αποτελούν το καλύτερο (ή ακόμη και το μόνο) θεραπευτικό μέσο.

Συνδυαζόμενοι αυτοί οι δύο μύθοι φαίνεται να μας έχουν καταστήσει τελείως απρόσβλητους από κάθε αναλαμπή λογικότητας στις δημόσιες συζητήσεις μας.

Πολλοί μετριοπαθείς θρησκευόμενοι έχουν επιλέξει τον φαινομενικά υψηλόφρονα δρόμο του πλουραλισμού, διακηρύσσοντας την ίση αξία όλων των πίστευων, αλλά όταν το κάνουν αυτό δεν θυμούνται τους αμετακίνητα αποκλειστικούς ισχυρισμούς κάθε θρησκείας ότι μόνο εκείνη κατέχει την αλήθεια. Εφ' όσον ένας χριστιανός πιστεύει ότι μόνο οι βαπτισμένοι αδελφοί του θα σωθούν την Ημέρα της Κρίσεως, δεν είναι δυνατόν να «σέβεται» τις πεποιθήσεις των άλλων, διότι γνωρίζει ότι το πυρ της Κολάσεως αναζωπυρώνεται από ιδέες τέτοιου είδους και περιμένει τους πιστούς τους ακόμη και τώρα. Οι μουσουλμάνοι και οι Εβραίοι διατηρούν αντιστοίχως αλαζονικές αντιλήψεις για τις δικές τους θρησκείες και επί ολόκληρους αιώνες επισημαίνουν τις εσφαλμένες θέσεις των άλλων δογμάτων. Περιττό να πούμε ότι αυτά τα ανταγωνιστικά συστήματα ιδεών δεν διαθέτουν καμία υλική απόδειξη για τους ισχυρισμούς τους.

Και όμως, διανοούμενοι διαφόρων ειδών, όπως ο Χ. Τζ· Γουέλς, ο Άλμπερτ Αϊνστάιν, ο Καρλ Γιουνγκ, ο Μαξ Πλανκ, ο Φρίμαν Ντάισον και ο Στίβεν Τζέι Γκουλντ, έχουν διακηρύξει ότι έχει τερματισθεί ο πόλεμος ανάμεσα στη λογική και

στην πίστη. Σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, δεν χρειάζεται να ταυτίζονται οι ιδέες μας για το σύμπαν. Ένας άνθρωπος μπορεί να είναι ένας θεοσεβούμενος χριστιανός την Κυριακή, και ένας ενεργός επιστήμων τη Δευτέρα το πρωί, χωρίς να είναι υποχρεωμένος να δώσει λόγο για τη διαφοροποίηση που έγινε μέσα στο μυαλό του όσο κοιμόταν. Μπορεί, ας πούμε, να διατηρεί τη λογική του και συγχρόνως να την τρώει. Κάποιος μπορεί να σκέφτεται με αυτόν τον τρόπο, μόνο επειδή η Εκκλησία στη Δύση έχει εν μέρει χάσει την πολιτική της ισχύ. Σε μέρη της γης όπου οι διανοητές μπορεί ακόμη και σήμερα να λιθοβοληθούν διότι αμφισβητούν την αλήθεια του Κορανίου, η ιδέα του Γκουλντ για μία «αγαπημένη συνύπαρξη» ανάμεσα στην πίστη και στη λογική θα ήταν τελείως παρανοϊκή.

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι βαθύτερες ανησυχίες των πιστών, είτε είναι μετριοπαθείς είτε ακραίοι, είναι ασήμαντες ή ακόμη και ότι παίρνουν λάθος κατεύθυνση. Δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι οι περισσότεροι από εμάς έχουν συναισθηματικές και πνευματικές ανάγκες που τώρα καλύπτονται -έστω εμμέσως και με ένα φοβερό τίμημα- από την κρατούσα θρησκεία. Και αυτές είναι ανάγκες που μία απλή κατανόηση του κόσμου μας, επιστημονική ή άλλη, δεν θα μπορέσει ποτέ να καλύψει. Υπάρχει σαφώς μία ιερή διάσταση στην ίδια μας την ύπαρξη, και το να συμφιλιωθούμε με αυτήν μπορεί θαυμάσια να αποτελεί τον υψηλότερο σκοπό της ανθρώπινης ζωής. Αλλά θα ανακαλύψουμε ότι για να το πράξουμε δεν απαιτείται πίστη σε αναπόδεικτες θέσεις -όπως ότι ο Ιησούς γεννήθηκε από μία παρθένο ή ότι το Κοράνιο είναι ο λόγος του Θεού...